

felosztásban: 1. Az iskola rendeltetése, célja és feladatai. 2. A középkori iskolák kritikája. 3. Az iskolarendszer demokratikus alapokon történő átszervezése. 4. Az iskola tartalma. 5. Az iskola és az élet kapcsolata.

Az ötödik fejezetben a szerző COMENIUS *didaktikai nézeteit* teszi részletes elemzés tárgyává. Ezt LORDKIPANIDZE azzal indokolja, mivel véleménye szerint COMENIUS tevékenységének központi területét a didaktika alkotta, amelynek problémáit a maga korában magas tudományos színvonalon oldotta meg. A nevelés történetében szaktudományi szinten elsőként dolgozta ki az oktatás alapvető elméletét, ő világította meg annak lényegét, alapelveit és alapvető módszereit. Ez a kérdéskör a következő felbontásban kerül feldolgozásra: 1. COMENIUS tanítása az oktatás általános alapjairól. 2. Az oktatás didaktikai alapelvei. 3. Az osztály- és a tanórarendszer.

4. Az oktatás módszerei. 5. Az ismeretek és készségek ellenőrzése és értékelése.

A hatodik fejezet a következő címet viseli: *A személyiség nevelésének kérdései* Comenius pedagógiájában. Szó esik itt a személyiség nevelésének általános alapjairól, a humánitásra nevelés elveiről, az erkölcsi nevelés módszereiről, a fegyelemlről.

A hetedik fejezet tárgya: COMENIUS *nézetei a pedagógiusról*, melynek során a szerző bemutatja mindazokat a comeniusi követelményeket, amelyek egyfelől a pedagógus személyiségével, másfelől kötelességeivel kapcsolatosak.

A kötet további lapjain jó tájékoztatás található a szovjetunióbeli és csehszlovákiai comeniológiai kutatásokról, majd pedig különféle bibliográfiai összeállítások és mutatók zárják a könyvet.

ÁBENT FERENC

KAZIMIERZ STASIEFSKI: A MAGYARORSZÁGI LENGYEL ISKOLAÜGY A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

Szkołnictwo polskie na Węgrzech w czasie drugiej wojny światowej. Poznan, 1969. Uniwersytet im. Adam Mickiewicza w Poznaniu. 247 lap.

A közelmúlt magyar és lengyel történelmének nem lényegtelen fejezete a hazánkba menekült lengyelek sorsának alakulása a második világháború idején. A tények sokszor feledésbe merültek, máskor közömbösen haladtunk el mellettük, pedig a magyarországi lengyel menekültügy szerves része volt nemcsak a két nép barátságának, hanem a hitleri Németországgal szemben kibontakozó ellenállási mozgalomnak is.

STASIEFSKI maga is menekült volt, s mint közvetlen szemtanú és kortárs, s mint avatott tollú történétíró hatamas dokumentumanyag és széleskörű politikai tájékozottság birtokában dolgozta fel a sokféle szerteágazó témát. A nyolc fejezetre tagolt könyv részletesen bemutatja a lengyel menekültek magyarországi iskoláztatását.

Bevezetőjében mélyrehatóan elemzi a magyar–lengyel kapcsolatok alakulását a 30-as évek végén, tárgyilagos értékelést adva a TELEKI-kormány bel- és külpolitikájáról. Sorra veszi a menekültekkel foglalkozó magyar és lengyel szerveket, értékeli munkájukat, bemutatja e szervezetek szerepét a németellenes és antifasiszta mozgalomban. De röviden a korábbi előzményekre is kitér. 1920 után a magyar külpolitikát a szovjetellenesség és a trianoni békeszerződés revíziójára való törekvés határozta meg, ennek rendelték alá a

hagyományos politikai tradíciókat, így a lengyel–magyar barátságot is. Már 1920-ban történtek kísérletek a lengyel kormányval való közös politikai irányvonal kiépítésére, de ezt is a revízió szelleme hatotta át és így nem lehetett rokonszenves a győztes antant-nagy hatalmak előtt. A két állam reakciós kormányai eleinte nem mondtak le az esetleges közös külpolitika lehetőségéről, csak az 1929-es gazdasági válság hatásai hoztak változást e kérdésben. Magyarország ugyanis Németországgal, Lengyelországgal viszont inkább a nyugati hatalmakkal fűzte szorosabbra kapcsolatait. Ennek ellenére a magyar kormány ápolni igyekezett a magyar–lengyel barátság gondolatát, bár HORRTHYÉK a „barátságot” is saját revíziós céljaiknak rendelték alá.

STASIEFSKI kiemeli, hogy a második világháború kitérősekor TELEKI kormánya éppen a lengyel–magyar barátságra való hivatkozással tagadta meg a német csapatok magyar területeken történő átvonulását Lengyelország ellen. Véleménye szerint TELEKI részben azért támogatta a Magyarországra való menekült lengyelek szociális, kulturális és iskoláztatási ügyének megszervezését, hogy erre hivatkozva kapcsolatot tudjon teremteni a nyugati szövetséges hatalmakkal.

1939 szeptemberében, Lengyelország összeomlása után a lengyel emigránsok és katonai

egységek két államba menekültek. Romániában — német kívánságra — azonnal internálták őket, és nem került sor az 1929-ben megkötött lengyel—román katonai és politikai szerződés gyakorlati alkalmazására.

Más volt a helyzet Magyarországon. TELEKI PÁL tudtával és ösztönzésére a magyar Honvédelmi Minisztérium XXI. osztálya (vezetője BALÓ ZOLTÁN) és a Belügyminisztérium IX. Szociális Osztálya (vezetője ANTALL JÓZSEF) megszervezte a lengyel menekült katonák, tisztek, valamint tisztviselők és egyéb polgári személyek elhelyezését, ellátását és életkörülményeik biztosítását. *Kétféle menekült-tábor szerveztek*: külön a katonák és külön a polgári személyek számára. A magyar kormány a menekült lengyel fegyveres testületek tagjainak elhelyezésére 12 tiszti és 8 legénységi tábort állított fel. Ezek közül az öt legnagyobbat az ország déli határa mentén szervezték meg, hogy a lengyelek nyugatra, illetve Közép-Kelre való evakuálását elősegítsék. A tábori ellátás mellett a magyar szervek a menekültek napi pénzsegélyben is részesítették, amelynek eltérő mértéke a katonáknál a rangtól, a polgáriaknál a végzettségtől függött.

A mintegy 70 000 katonai menekült mellett jelentős számú polgári személy is érkezett Magyarországra területére, akikről a Belügyminisztérium IX. osztálya gondoskodott. ANTALL JÓZSEFET menekültügyi kormánybiztossá nevezték ki, aki — STASIEFSKI szavai szerint — őszinte és mély humanitástól vezérelve intézkedett a polgári menekültek letelepítéséről, gondoskodott a szociális problémáik megoldásáról, nevelésügyi intézményeik kiépítéséről, kulturális életük biztosításáról.

A megközelítőleg 30 000 polgári menekült számára 47 tábort állítottak fel. Létszámuk 1942-re valamelyest csökkent, mert a férfiak többsége nyugatra távozott katonának. A polgári táborok szervezése hasonló volt a katonaiakéhoz és segélyezésükről is gondoskodtak, bár ezen a téren mutatkozott némi eltérés, mivel a *művészeknek, tanároknak, íróknak és újságíróknak magasabb segélyt biztosítottak*. Ezzel is igyekeztek tudományos tevékenységüket elősegíteni. A pénzben fizetett segélyek intézését és az ezekkel kapcsolatos adminisztrációt a falusi jegyzőségek és a városi polgármesteri hivatalok végezték.

A polgári táborok élén a központi *Lengyel Társadalmi Bizottság* állt, amely nevelési, kulturális és ellenőrzési csoportra tagolódott. Az egészségügyi szolgálat megszervezéséről — amint a könyv ezt külön is hangsúlyozza — nagy segítséget nyújtottak a magyar egészségügyi szervek, arra törekedtek, hogy mindenhol lengyel orvost biztosítsanak. A Társadalmi Bizottság egészségügyi szolgálatának élén KOLLATAJ SRZEDNICKI orvoskari tábornok állt. Az orvosi ellátást kitűnően szervezték meg, sőt a táborokon kívül kórházakat is

állítottak fel. Ilyen volt a *keszthelyi Egészség-ház és az Öregek Háza*, valamint a *mátrafüredi lengyel kórház*. Különös figyelemmel kísérték a gyermekek és a terhes asszonyok sorsát, akik várandós idejük alatt havi 110 pengő segélyben részesültek.

A lengyel menekültekkel foglalkozó szervek egyik fontos feladata a kulturális és az oktató munka lehetőségeinek biztosítása volt. Közismert tény, hogy *Svájcon kívül csak Magyarországon működött lengyel nyelvű iskola*. A különböző lengyel kulturális intézmények (könyvtárak, klubszobák stb.), a nyelvi és szakmai tanfolyamok a menekült lengyelek körében a továbbképzést és a magyar—lengyel barátság ügyét szolgálták. De a *nyelvtanfolyamoknak* más rendeltetése is volt: ezeket azok számára szervezték, akik csatlakozni kívántak a külföldön harcoló lengyel hadsereghez. Majdnem minden táborban működött angol, francia, német és magyar nyelvtanfolyam, de számos *szakmai jellegű továbbképzést* is szerveztek.

A magyar hatóságok engedélyével a Társadalmi Bizottság másodnapenként *könyvmatos hírlapot* jelentetett meg, a *Wiesci Polskie-t* (szerkesztője Józef Winiewicz, a jelenlegi lengyel külügyminiszter-helyettes volt), de ezen kívül még a *Materialy Obozowe*, a *Fundusz Kultury* és a *Młodzież* című heti, illetve havi lapok gondozását is vállalta. A lapok olvasottsága általában 60%-os volt, és számonként 500 példányban láttak napvilágot.

A menekültek körében az *iskoláskorúak oktatását* szintén a Belügyminisztérium IX. osztálya szervezte meg. Az oktatás nyílt és félig titkos keretek közt folyt. A lengyel gyerekek magyar iskolákba való beosztását nemcsak a nyelvi nehézségek akadályozták, hanem az is, hogy a lengyel oktatási rendszer más jellegű volt, mint a magyar. Csupán a németül is beszélő gyerekeket lehetett a magyarországi német nyelvű iskolákban oktatni, ám ezek száma csekély volt.

A lengyel nyelvű oktatás keretén belül háromféle képzési formát biztosítottak: az *elemi iskolai, a gimnáziumi-liceumi és a szakmai képzést nyújtó formát*. A magyar hatóságok segítségével a gyakorlati oktató-nevelő munkát a Lengyel Társadalmi Bizottság szervezte meg. Ennek vezetője H. URBAN volt, aki a második világháború előtt tanfelügyelőként dolgozott Lódzban. A tanterveket az 1932-i lengyel oktatási reform alapján dolgozták ki, természetesen a helyi sajátosságokat mindenütt figyelembevéve. A tanulási lehetőségek és képzési formák kialakítása, az oktatás mellett a leglényegesebb feladat az *elmélyült hazafias nevelés* volt, s hogy ennek keretében a szüleikkel élő vagy azoktól elszakadt fiatalokkal megértessék politikai helyzetüket. A magyar nyelv tanításával párhuzam-

mosan ismereteket nyújtottak a magyar nép történetéből és kultúrájából is. A tanítást nehezítette, hogy nem rendelkeztek tankönyvekkel, s így az oktatás kézzel írt vagy könyvomatatos jegyzetekből folyt. Csak később kaptak Franciaországból és Svájcából lengyel nyelvű tankönyveket.

A gyermekcsoportok összetétele is gondot okozott, hiszen többségük elszakadt szüleitől, és otthon is más-más típusú iskolában tanultak. Ezek csoportosítása, vagy egy táboron belüli rendezése a kezdeti időszakra esett. Ugyanakkor a színvonalas oktatást biztosító pedagógusokban nem volt hiány, sőt *Csizfördön* több volt a tanár, mint a gyerek. Sok helyen azonban tanári képzéssel nem rendelkező értelmiségiek is foglalkoztattak nevelői munkakörökben.

Az iskolákat a katonai, illetve a polgári táborok közelében létesítették, de több helyen — így *Balatonbogláron*, *Sziksón*, *Somlószőlősen* és *Vácon* — külön ifjúsági táborokat alakítottak. Ezeket a Belügyminisztérium IX. osztályán kívül a Vöröskereszt és a Magyar Cserkész Szövetség is támogatta. Az első olyan ifjúsági tábor, ahol elemi és középiskolai oktatással is foglalkoztak, 1939 őszén *Balatonzamárdiban* alakult, de ezt HÓMAN BALINT kultuszminiszter a német követség tiltakozására 1940 végén feloszlatta. De az itt elkezdett iskolai munka a *Balatonboglári Lengyel Ifjúsági Táborban* folytatódott: itt elemi iskola, gimnázium és liceum működött. A tábor lengyel vezetője H. URBAN volt, aki korábban a *Balatonzamárdiban* működő iskolát vezette.

A tanév itt Balatonbogláron 175 tanítási napot tartalmazott. A középiskolákban human és matematika-fizika tagozat működött. Az anyanyelven kívül idegen nyelveket, magyart, matematikát, fizikát, kémiát, földrajzt tanítottak. Az iskola bizonyítványt adott a tanulmányi előmenetelről és biztosította a különböző iskolatípusok közötti továbbtanulási lehetőséget. A balatonboglári táborban évente közel 300 gyerek tanult, és a tanításon kívül szervezett tábori élet is folyt.

A balatonboglári tanítási formától némileg eltért a katonai táborokban alkalmazott oktatási forma. Ez inkább tanfolyam-jellegű volt, hiszen a tisztí és katonai táborok létszáma egyre csökkent és a gyerekek szüleikkel távoztak. Ilyen iskola működött *Egerben*, *Kiskunlacházán* és *Zalaszentgróton*.

Sajátos feladata volt a *váci Lengyel Menekült Árvák Otthonának*, ahol nyolcvan 4—16 életév közötti zsidó gyereket foglalkoztattak. A gyermekotthon fenntartása sok nehézségbe

ütközött. Titkolni kellett a gyermekek származását és ezt a hivatalos magyar szervek is leplezni igyekeztek. A katolikus hitoktatás megszervezése mellett az egyéb foglalkozások is ezt a célt szolgálták.

Ismét más jellegű volt a *somlószőlősi és a sziksói cserkész-tábor*, ahol a cserkészmozgalom feladatai mellett szervezett oktató-nevelő munka is folyt. Ezekben a táborokban 15—27 év közötti fiatalok kaptak helyet, de az idősebb korosztály állandóan csökkent, mivel a többségük legálisan vagy illegálisan a nyugati országokban harcoló lengyel csapatokhoz csatlakozott. A fiatalabb korosztályok számára szervezett liceumi és gimnáziumi tanfolyamokon tanterv szerinti oktatás folyt. Aki nem rendelkeztek kellő előiskolázottsággal, azokat az *Orosziban* (Veszprém megye) működő Népi Egyetemre küldték tanulni.

Nemcsak a polgári, de az ifjúsági táborokban is folyt szakmai képzést nyújtó oktatás, amelynek keretében műszaki rajzot, kertészetet, ipari szakmákat és kereskedelmi ismereteket tanítottak. A tananyagot itt három részre tagolták: általános, szakmai és szakmai segédismeretek. Ezt az oktatást nem kötötték életkorhoz, így ez a képzési forma találkozott a felnőttoktatással.

1944. március 19. után az iskolák sorsa a magyar belpolitikai eseményekkel párhuzamosan alakult. A német megszállás után a Gestapo letartóztatta a lengyel menekültek ügyével foglalkozó magyar szervek vezetőit, de hasonló sorsra jutottak a lengyel szervek irányítói is. A lengyel táborokat külön ellenőrzés alá helyezték, de a Vöröskereszt segítségével még így is sokan megszökhettek. A nyilas uralom alatt megkezdődött a lengyel menekültek deportálása, közülük sokan útközben, vagy a koncentrációs táborokban pusztultak el.

A könyv szerzője a továbbiakban az iskolaüggyel foglalkozó hat terjedelmes fejezetben adatszerűen dolgozza fel az egyes iskolatípusok kialakulását, munkáját, bemutatja a tanári testületek hősies erőfeszítéseit: a tanárok közül sokan életükkel fizettek tevékenységükért.

A könyvhöz szerzője gazdag dokumentumgyűjteményt is mellékel. A közölt irodalomjegyzék arra is rávilágít, hogy a gyérszámú magyar közlemény mellett még Lengyelországban keveset írtak e témáról. STRASERSKI könyvéből a lengyel nevelésügy egy küzdelmes-hősi korszakát ismerhetjük meg, amely „történelmi megítélésünk” mérlegén a Hídeg napok ellentétéként vonul be történelmünkbe.

KAPRONCZAY KÁROLY